

БОГУН Микола

<https://orcid.org/0000-0002-8721-6298>

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: nbogun@dnet.com.ua

ВПЛИВ СХІДНИХ ІДЕЙ НА ФІЛОСОФІЮ ПАРМЕНІДА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті поставлено проблему витлумачення витоків філософії Парменіда в процесі викладання античної філософії: чи дивитися на неї як результат суто внутрішнього розвитку грецької філософської традиції чи сприймати, як артефакт, що включає культурні надбання Стародавнього Сходу.

Мета роботи – систематизувати надбання зарубіжних істориків філософії щодо змісту філософії Парменіда в площині проблеми її внутрішньої логіки розвитку в межах античної філософії чи з точки зору наявності також східних філософсько-релігійних впливів.

Методологія. В процесі дослідження використовувалися такі методи як аналіз і синтез; історико-генетичний, діалектичний методи; побіжно ми спиралися на теорії архетипів К.Г. Юнга та «осьового часу» К. Ясперса. Також зверталися до компаративістської методології з метою порівняння філософського мислення Парменіда з давньоіндійською філософською думкою, вченням зороастризму та архаїчними шаманськими містичними практиками. Використовувався метод текстурального аналізу фрагментів першоджерел античного філософа.

Наукова новизна. В роботі систематизовано матеріали дискурсу зарубіжних істориків філософії щодо можливості впливу східних ідей на філософські ідеї античного філософа-досократика – Парменіда. Це створює умови для проблемного підходу до вивчення онтології та гносеології мислителя на семінарському занятті в межах освітньої програми «Філософія».

Висновки. Питання про можливі східні впливи на філософію Парменіда на сьогодні в західній історії філософії залишається відкритим. Подібності між різними традиціями найчастіше пояснюються не прямими запозиченнями, а спільними інтелектуальними інтуїціями. Водночас філософія Парменіда демонструє унікальне поєднання логічної строгості та міфо-поетичної форми, що забезпечує їй особливе місце в історії філософії та робить її відкритою до різних інтерпретацій, що може становити основу для проведення семінарського заняття з філософії Парменіда як дискусії з означеної проблеми.

Ключові слова: антична філософія, діалогічне навчання, філософія Парменіда, давньоіндійська філософська думка, зороастризм, шаманські практики.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Онтологія та гносеологія Парменіда посідають особливе місце в університетському курсі історії античної філософії. В цілому філософія мислителя розглядається як один із ключових етапів переходу від міфологічного світогляду до раціонально-метафізичного осмислення реальності. У межах так званої досократичної філософської парадигми вчення Парменіда вирізняється радикальністю постановки проблеми буття та послідовністю логічного аналізу. Саме тому Парменід у процесі вивчення давньогрецької філософії постає як мислитель, що уперше в європейській інтелектуальній традиції чітко сформулював питання про співвідношення мислення та буття, а також про можливість достовірного знання як такого.

У своїй філософській творчості Парменід знаходився в межах античної раціоналістично парадигми, представники якої вважають істину результатом виключно розумової діяльності, а інформацію, що людина отримує від органів почуття, роблять предметом сумніву. Проте він здійснив перехід від натурфілософського пошуку першооснови буття до абстрактно-логічного мислення та метафізики та першим зробив поняття «буття» як таке предметом філософії.

Водночас, в сучасних історико-філософських дослідженнях постає *проблема*: чи була філософія Парменіда результатом виключно внутрішнього розвитку грецької інтелектуальної традиції, чи ж вона сформувалася в більш широкому культурному контексті, який включав цивілізаційні впливи мислителів та філософсько-релігійних традицій Стародавнього Сходу. Ми вважаємо доцільним зробити спробу розглянути цю проблему на лекції та на семінарському занятті з метою активізації діалогічного методу навчання. Особливо корисним такий проблемний розгляд філософії Парменіда в широкому культурному (передовсім, релігійному контексті) може бути для студентів спеціальності «Релігієзнавство».

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Серед найбільш впливових фахівців, які досліджували філософію Парменіда в контексті динаміки античної філософської думки, варто назвати французького філософа P. Aubenque – авторитетного фахівця з античної метафізики; A. Mourelatos – автора монографії «The Route of Parmenides» («Шлях Парменіда»), Néstor-Cordero, який дав оригінальне витлумачення «шляху істини» античного мислителя, британського філософа D. Sedley та ін.

У сучасній історико-філософській науці поставлено проблему можливих східних впливів на вчення Парменіда. Ця проблема розглядається в різних аспектах, проте не має на сьогодні однозначного вирішення.

Філософи W.K.C. Guthrie та J. Barnes підкреслюють передусім автономну, *внутрішню логіку розвитку грецької думки* і дуже обережно відносяться до гіпотез про зовнішні запозичення. Такі дослідники, як W. Burkert розглядають подібності філософії Парменіда і східних учень як по суті *архетипові*, тобто такі, що виникають в різних культурних традиціях абсолютно незалежно і не представляють собою результату прямого чи опосередкованого культурного запозичення.

Інші мислителі звертають увагу на важливі семантичні перетини між філософією Парменіда та східними філософсько-релігійними вченнями. Дослідники W. Burkert і M. Litchfield West, наголошують на необхідності все ж таки враховувати під час вивчення філософії Парменіда культурні контакти між Грецією та цивілізаціями Близького Сходу. Відповідно, вони припускають можливість *опосередкованих впливів* східних учень на ранню грецьку філософію.

Філософ M.L. West висловлює гіпотезу про можливість *безпосередніх* іранських, зокрема зороастрійських культурних впливів. Деякі вчені приходять до висновку про наявність східних впливів, здійснюючи компаративний аналіз філософії Парменіда з давньоіндійською філософсько-релігійною думкою, представленою в «Упанішадах». І такі тези підсилюються зверненням до онтології адвайта-веданти. Ще одним варіантом знаходження східних впливів є аналіз філософії Парменіда дослідником P. Kingsley під кутом зору практик ініціації. Філософ пропонує інтерпретувати Парменіда в контексті архаїчних сакральних традицій, що виходять за межі суто раціоналістичного прочитання.

Формулювання мети статті. Метою нашої статті є систематизація надбань зарубіжних істориків філософії щодо змісту філософії Парменіда в площині проблеми її появи як результату внутрішньої логіки розвитку античної філософії чи наявності також східних філософсько-релігійних впливів. Таке дослідження може стати теоретичною підставою як для проблемного викладу матеріалу на лекції, так і дискусії на практичному занятті.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. В процесі дослідження ми використовували такі методи як аналіз і синтез. Історико-генетичний метод застосовувався під час аналізу закономірностей розвитку філософського дискурсу античності. Діалектичний метод розглядає історію філософії як процес саморозвитку ідей, що базується, зокрема, на закономірності заперечення та часткового запозичення ідей попередників. Також ми зверталися до компаративістської методології з метою порівняння філософського мислення Парменіда з давньоіндійською філософською думкою, вченням зороастризму та архаїчними шаманськими містичними практиками.

Методологічні практики, що обґрунтовують можливість та закономірність паралельного існування певних філософських та філософсько-релігійних ідей в різних цивілізаціях поза безпосередній культурний вплив можна запозичити з вчення К.Г. Юнга про архетипи, а також із філософії структуралізму. К. Ясперс досліджував філософію Парменіда як один з виявів філософської семантики «осьового часу», спільної *не для всіх* культурних регіонів, проте для низки провідних в культурному сенсі. Також ми використовували метод текстуального аналізу фрагментів першоджерел античного філософа [1].

Наукова новизна. В роботі систематизовано матеріали дискурсу зарубіжних істориків філософії щодо можливості впливу східних ідей на філософські ідеї античного філософа-доксатика – Парменіда. Відповідне дослідження створює умови для проблемного підходу до вивчення онтології та гносеології мислителя на лекціях та семінарських заняттях в межах освітньої програми «Філософія».

Виклад основного матеріалу дослідження. У VI-V століттях до н.е. грецький світ перебував у тісній взаємодії з культурами Малої Азії, Персії та Близького Сходу, що створює підстави для обережних припущень про можливий обмін ідеями. У цьому контексті дослідники звертали увагу на паралелі між філософією Парменіда та окремими мотивами індійської, іранської, а також архаїчної містико-релігійної традиції.

Ідеї Парменіда відомі передусім із фрагментів його поеми «Про природу», де формулюється фундаментальна теза: істинною реальністю є буття, тоді як небуття не існує і не може бути предметом мислення. Ця теза має не лише онтологічний, але й логічний характер. Парменід виходить із припущення, що мислення завжди має предмет: мислити можна лише те, що є. Небуття, у свою чергу, не може бути в мисленні, оскільки воно є нічим. Звідси випливає принципове твердження: «є тільки буття», а будь-які спроби мислити небуття ведуть до суперечності.

Цей аргумент має далекоюсяжні наслідки. Якщо небуття немислиме, то неможливі також становлення і зникнення, адже вони передбачають перехід від небуття до буття або навпаки. Відповідно, буття не може виникати або зникати, – воно є вічним. Так само заперечується і можливість будь-якого поділу, розділення: якщо буття є, то воно не може бути розділене небуттям, оскільки небуття не існує. Звідси випливає уявлення про буття як єдине, неподільне, нерухоме і завершене.

Таким чином, Парменід приходить до радикального висновку: світ, який ми сприймаємо як множинний і змінний, принципово не є таким. У поемі виокремлюються два рівня знання: «шлях істини» (aletheia) і «думки смертних» (doxa). Перший рівень пов'язаний із раціональним осягненням буття, другий – із чуттєвим досвідом і уявленнями пересічних людей. Особливо виразним є те місце в поемі «Про природу», де богиня окреслює межу між цими двома рівнями:

«ἐν τῷ σοὶ παύω πλοτὸν λόγον ἢδὲ νόημα
ἀμφὶς ἀληθείης· δόξας δ' ἀπὸ τοῦδε βροτείας
μάνθανε κόρον ἐρῶν ἐπέων ἀπατηλὸν ἀκούων» [DK 28 B 8.50–52].

У перекладі (переклад наш – М.Б.):

«Тут закінчується для тебе вчення й пізнання істини,
І звідси ти прислухаєшся вже до думки смертного.
Слухай його, і візнавай оманливу прикрасу моїх промов».

Наведений уривок демонструє, що сфера δόξα не просто відкидається, а подається як певний впорядкований опис світу, який, проте, не має якості остаточної істинності. Відтак, у Парменіда формується складна структура знання, де істина та людські уявлення співіснують, проте мають різний онтологічний статус.

У зв'язку з цим, деякі дослідники звертали увагу на подібність між такими ідеями і певними мотивами східної філософії. Зокрема, інколи проводять паралелі з давньоіндійською думкою, представленою в Упанішадах. У цих текстах висловлюється уявлення про існування єдиної абсолютної реальності – Брахмана, тоді як множинний світ чуттєвого досвіду може розглядатися як форма ілюзорності або неповного знання. Подібно до цього, у філософії Парменіда істинне буття є єдиним і незмінним, тоді як світ сприйняття не має повного онтологічного статусу.

У відповідному контексті іноді звертають увагу на можливу типологічну паралель між індійським поняттям *майї* – сили, що зумовлює видимість множинного світу, – і сферою *doxa* у Парменіда. В обох випадках йдеться про певний рівень реальності, який не є абсолютно хибним, проте просто не презентує істину у всій її повноті. Наприклад, у Шветашватараупанішаді майя описується як космічна енергія, що приховує істинну природу Брахмана і зумовлює сприйняття світу як множинного та мінливого. У цьому сенсі чуттєвий світ постає як щось похідне і «накладене» на незмінну реальність, яка залишається прихованою для звичайного досвіду. Подібним чином і парменідівська *doxa* може тлумачитися як впорядкований, але оманливий рівень опису дійсності, що не розкриває її істинної сутності. Водночас така паралель має обмежений характер, оскільки в індійській традиції поняття *майї* пов'язане з космологічними та сотеріологічними уявленнями, тоді як у Парменіда розмежування істини і уявлення випливає передусім із логічного аналізу мислення.

Такі паралелі іноді підсилюються зверненням до пізнішої традиції *адвайта-веданти*, де розвивається вчення про не-двоїстість реальності. Проте між цими системами існують суттєві відмінності. Індійська думка тісно пов'язана з релігійною практикою і проблемою *мокиши* (звільнення), тоді як Парменід виходить із логічного аналізу поняття буття. Крім того, хронологічні труднощі роблять гіпотезу про прямий вплив малоїмовірною. Тому більшість дослідників розглядає ці подібності як типологічні, тобто як такі, що виникають незалежно в різних культурних традиціях у відповідь на подібні філософські проблеми. Тобто відповідні семантичні перетини не розглядаються як результат прямого історичного впливу [3].

Дещо більш обґрунтованою іноді вважають *гіпотезу про можливі іранські впливи*. У зороастрійській традиції центральне місце посідає опозиція між принципами «*аша*» (істина, порядок, праведність) та «*друдж*» (брехня, хаос, руйнування), яка має як етичний, так і космологічний характер. Деякі дослідники вбачають певну структурну подібність між цією опозицією та розрізненням у поемі Парменіда шляху істини та сфери людських уявлень. Водночас у давньогрецького філософа відсутній космічний дуалізм у строгому сенсі цього поняття, оскільки буття мислиться як єдине і неподільне [2].

У цьому зв'язку показовими є сучасні інтерпретації зороастризму. Хоча в історії досліджень часто підкреслювався дуалістичний характер цієї релігії як протистояння доброго (Ахура Мазда) і злого начала (Ангра-Майнью), – багато сучасних дослідників і представників самої традиції (особливо її реформаторських напрямів) схильні трактувати зороастризм як форму етичного або метафізичного монотеїзму, що в окремих інтерпретаціях фактично постає як «чистий» монотеїзм. У такому прочитанні зло розглядається не як характеристика буття, самостійний онтологічний принцип, а як відхилення від істини або її спотворення.

За такого підходу певна паралель із філософією Парменіда набуває певної виразності. Якщо істинна реальність у філософії є єдиною і не допускає жодного «іншого» буття, то й в монотеїстично інтерпретованому зороастризмі істина (*asha*) постає як єдиний нормативний та онтологічний принцип. Тоді як *омана* (*druij*) не має самостійного буттєвого статусу. Водночас ця паралель залишається обмеженою, оскільки в зороастрійській традиції зберігається виразний етичний та релігійний вимір, тоді як у Парменіда мова йде, передусім, про логічно обґрунтовану онтологію.

Питання про можливі *єгипетські впливи* на філософію Парменіда є темою, значно менш розробленою і більш проблематичною, ніж у випадку з іранською чи індійською традиціями. Хоча контакти між грецьким і єгипетським світом безперечно існували вже в архаїчну епоху, більшість дослідників пов'язує інтенсивний обмін ідеями радше з пізнішим, елліністичним періодом. Водночас у грецькій культурі вже раніше були присутні уявлення про Єгипет як про давнє джерело сакральної мудрості, що іноді спонукало до ретроспективного приписування єгипетських впливів раннім філософам (наприклад, Фалесу з Мілета). У цьому сенсі питання про зв'язок Парменіда з єгипетською традицією залишається гіпотетичним і не має надійних історичних підтверджень.

Попри це, важко не звернути увагу на типологічну подібність окремих мотивів. Зокрема, в єгипетській релігійно-космологічній традиції центральне місце посідає уявлення про *Маат* – принцип істини, порядку і гармонії, що структурує як космос, так і етичну поведінку. У цьому контексті істина мислиться не лише як пізнавальна категорія, але як онтологічний стан впорядкованого світу. У давньоєгипетських текстах, пов'язаних із загробним світом, знання істини також постає як результат проходження через певні «брами» або межі, що певною мірою регулюється з образом воріт дня і ночі у поемі Парменіда. Ця міфологема може сприйматися як віддалена паралель до парменідівського розуміння істини як єдиного і незмінного рівня буття.

Ще одним напрямом інтерпретації є розгляд поеми Парменіда у контексті *архаїчних містично-ініціаційних практик*. Опис подорожі до «воріт дня і ночі» іноді тлумачать як символічний перехід між рівнями реальності. Деякі дослідники вбачають у цьому паралелі з шаманськими традиціями, де знання здобувається через подорож до іншого світу. Особливо наполягає на цій інтерпретації впливу Кінгслі, який пропонує розглядати Парменіда як носія сакральної традиції знання [4].

У такому контексті іноді звертають увагу як на структурну подібність між описом подорожі в поемі Парменіда, так і на типові мотиви ініціації, відомі з етнографічних описів шаманських традицій. У відповідних практиках перехід до знання часто мислиться як символічна «смерть» для звичайного світу й подальше «вродження» у новому статусі. Вродження суб'єкта вже в новому статусі – статусі носія сакрального знання. Подібну схему деякі дослідники вбачають і в парменідівському наративі: відхід від світу людських уявлень, проходження через межу (ворота дня і ночі) та отримання істини від трансцендентної, божественної інстанції.

Важливим є наразі є мотив провідника – у шаманських практиках це – дух або божество, тоді як у Парменіда відповідну роль виконує богиня, яка відкриває істину буття. Такі паралелі, проте, мають лише евристичний характер: вони допомагають краще зрозуміти символічну форму викладу, але не можуть розглядатися як прямий доказ безпосереднього впливу. Тому вони залишаються дискусійними.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Попри всі ці паралелі, більшість дослідників наголошує, що основні ідеї Парменіда слід пояснювати передусім *внутрішнім розвитком*

грецької філософії. Його вчення постає як радикалізація проблем, поставлених іонійськими мислителями, які шукали єдиний першопочаток буття. Водночас Парменід здійснює принциповий крок, переходячи від космологічних пояснень до аналізу умов можливості мислення. Це робить його одним із засновників метафізики в строгому сенсі слова [5].

Отже, питання про можливі впливи на філософію Парменіда залишається відкритим. Найімовірніше, подібності між різними традиціями слід пояснювати не прямими запозиченнями, а спільними інтелектуальними інтуїціями. Водночас філософія Парменіда демонструє унікальне поєднання логічної строгості та міфопоетичної форми, що робить її відкритою для різних інтерпретацій та забезпечує їй особливе місце в історії філософії. Така відкритість питання створює підстави для проведення дискусії на лекції та семінарі, присвяченому філософії Парменіда.

References

1. Diels H., Kranz W. Die Fragmente der Vorsokratiker. Berlin, 1951.
Diels, H., Kranz, W. (1951). Die Fragmente der Vorsokratiker. Berlin. [in German].
2. Burkert W. The Orientalizing Revolution. Harvard University Press, 1992.
Burkert, W. (1992). The Orientalizing Revolution. Harvard University Press. [in English].
3. West M.L. Early Greek Philosophy and the Orient . Oxford University Press, 1971.
West, M.L. (1971). Early Greek Philosophy and the Orient . Oxford University Press. [in English].
4. Kingsley P. Ancient Philosophy, Mystery and Magic. Oxford University Press, 1995.
Kingsley, P. (1995). Ancient Philosophy, Mystery and Magic. Oxford University Press. [in English].
5. Guthrie W.K.C. A History of Greek Philosophy. Vol. 2. Cambridge University Press. 1965.
Guthrie, W.K.C. (1965). A History of Greek Philosophy. Vol. 2. Cambridge University Press. [in English].

BOHUN Mykola

<https://orcid.org/0000-0002-8721-6298>

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Philosophy and Cultural Studies,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: nbogun@dnet.com.ua

THE INFLUENCE OF EASTERN IDEAS ON PARMENIDES' PHILOSOPHY: A METHODOLOGICAL PERSPECTIVE

This article addresses the issue of interpreting the origins of Parmenides' philosophy in the context of teaching ancient philosophy: should it be viewed as the result of the purely internal development of the Greek philosophical tradition, or as an artefact that incorporates the cultural heritage of the Ancient East?

Aim of the study – to systematize the findings of foreign historians of philosophy regarding the content of Parmenides' philosophy, focusing on the issue of its internal logic of development within the context of ancient philosophy, or from the perspective of the presence of Eastern philosophical and religious influences.

Methodology. The research employed methods such as analysis and synthesis; historical-genetic and dialectical approaches; we also drew on C.G. Jung's theory of archetypes and K. Jaspers' concept of «axial time». We also employed a comparative methodology to contrast Parmenides' philosophical thought with ancient Indian philosophical thought, the teachings of Zoroastrianism, and archaic shamanic mystical practices. Furthermore, we utilized the method of textual analysis of fragments from the ancient philosopher's primary sources.

Scientific novelty. This paper systematizes the discourse of foreign historians of philosophy regarding the possible influence of Eastern ideas on the philosophical ideas of the ancient pre-Socratic philosopher Parmenides. This creates the conditions for a problem-based approach to the study of the thinker's ontology and epistemology in a seminar session within the «Philosophy» educational program.

Conclusions. The question of possible Eastern influences on Parmenides' philosophy remains an open one in Western philosophical history. Similarities between different traditions are most often explained not by direct borrowings, but by shared intellectual intuitions. At the same time, Parmenides' philosophy demonstrates a unique combination of logical rigour and mythopoetic form, which secures it a special place in the history of philosophy and renders it open to various interpretations; this could form the basis for a seminar session on Parmenides' philosophy as a discussion of the aforementioned issue.

Keywords: dialogical learning, the philosophy of Parmenides, ancient Indian philosophical thought, Zoroastrianism, shamanic practices.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2026

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор дійсний член НАПН України (академік) **М.О. Носко**